

Zielona Góra, 21 sierpnia 2023

prof. dr hab. Paweł Zimniak
Uniwersytet Zielonogórski
Instytut Filologii Germańskiej

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgra Alana L. Rymarczyka: **„Deutschsprachiges Arbeiterdrama der Jahrhundertwende vom 19. zum 20. Jahrhundert in Preußen und Österreich-Ungarn. Formen – Kontexte – Wirkung”** / „Niemieckojęzyczny ‘dramat robotniczy’ przełomu XIX i XX stulecia w Prusach i Austro-Węgrzech. Formy – Konteksty – Wpływy”, napisanej pod kierunkiem prof. UŚ dra hab. Zbigniewa Feliszewskiego, Uniwersytet Śląski w Katowicach

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska Alana Rymarczyka obejmuje łącznie 199 stron, jest dyskursem prowadzonym suwerennie, zaskakującym nie tylko dojrzałością przemyśleń metodologicznych, lecz również szerokością interdyscyplinarnych odniesień i sensownym łąčeniem rozważań teoretycznych z częścią analizy *stricte* literaturoznawczej. Ze względu na wielowątkowość zagadnień poruszanych w rozprawie Autor daje się poznać jako swoisty ‘Grenzgänger’, młody i ambitny naukowiec przekraczający granice tradycyjnego literaturoznawstwa.

Jeśli określimy kanon literacki i kanoniczność jako pewnego rodzaju działanie preferencyjne (Präferenzverhalten) i horyzont wartości (Werthorizont), to można powiedzieć – podkreśla to również Alan Rymarczyk –, że wybrany korpus ‘dramatów robotniczych’ powstałych w Prusach i Austro-Węgrzech na przełomie XIX i XXw. funkcjonuje bez wątpienia poza granicami szeroko pojętej niemieckiej pamięci kulturowej. Analizowany korpus obejmuje łącznie sześć tekstów sześciu różnych autorów: Heinricha Bulthaupta *Die Arbeiter* (1877), Philippa Langmanna *Bartel Turaser* (1897), Franza Adamusa *Familie Wawroch* (1899), Emila Rosenowa *Die im Schatten leben* (1901), Ernsta Preczanga *Im Hinterhause* (1903) i Paula Mehnerta *Golgatha* (1908). Doktorant wskazuje co prawda na badaczy zajmujących się ‘literaturą robotniczą’ – do wymienionych należą przykładowo Benno Manns, Friedrich Knilli i Ursula Münchow (s.7) –, ale ich relatywnie słaby głos wydobywa się z historycznej oddali. W tym sensie rozprawa Alana Rymarczyka zasługuje na szczególną uwagę i posiada bez wątpienia walor niepowtarzalności.

Sprawą drugorzędną jest przy tym, czy analizowane teksty stanowią twórczość tendencyjną (Tendenzdichtung), napędzaną czasem historycznym, przemianami społeczno-politycznymi związanymi m.in. z procesami wzmożonej industrializacji, intensywnym rozwojem klasy robotniczej (städtische Arbeiterschaft, s.21), w tym sytuacją pracujących kobiet i powstaniem socjaldemokracji, czy mogą być rozpatrywane również jako dzieła artystyczne (Kunstwerke). Doktorant posiada taką refleksyjność i skierowuje swoją uwagę badawczą na ‘dramat robotniczy’ jako rodzaj tekstu i fenomen społeczno-polityczny określonego czasu historycznego i określonego miejsca, w którym zogniskowane zostały kwestie motywacyjne i określony (mniej lub bardziej rewolucyjny) przekaz społeczno-polityczny, w którym zawiera się Simmelowskie pytanie: Wie ist Gesellschaft möglich? Można je postawić w tym kontekście również w formie zmodyfikowanej: Wie ist eine andere Gesellschaft möglich? Chodzi więc nie tylko o kwestię, jak możliwe jest (w ogóle) społeczeństwo, lecz również o pytanie, jakiego rodzaju procesy „uspołecznienia” muszą nieustannie zachodzić, aby możliwe było inne (czytaj: bardziej sprawiedliwe) społeczeństwo. To właśnie z jednej strony indywidualne możliwości i wybory, a z drugiej również m.in. możliwości określone specyficznymi ramami dokonywania się ‘historii’, w tym warunkami ekonomicznymi – Maurice Halbwachs nazywał je „cadres sociaux” – wpływają na ludzkie życie, konstytuują je w znaczącym zakresie, wywierają piętno, które potrafi doskwierać i obciążać barki nie tylko aktorów relatywnie słabo wyposażonych w kapitał materialny, społeczny i symboliczny (Verfügungsgewalt über einzelne Kapitalsorten, s.23). Jest to o tyle ważne – Alan Rymarczyk zwraca uwagę na ten fakt w swoich rozważaniach teoretycznych już na wstępie (s.20) –, że każdy aktor (indywiduum, grupa, społeczność, społeczeństwo, również naród) ‘gra’ w zależności od wartości posiadanych kapitałów lub jak w kasynie: w zależności od wartości posiadanych żetonów. Podążając tropem Maxa Webera i Pierra Bourdieu podkreśla więc, że to właśnie od wyposażenia w odpowiednią wartość materialnych, społecznych i symbolicznych ‘żetonów’ uzależniona jest odpowiednia ‘jakość życia’, czyli jakość szeroko rozumianych stosunków społecznych, które – biorąc pod uwagę kryterium społecznej partycypacji – mogą jawić się w różnych formach otwartości lub zamknięcia (offen vs. geschlossen, s.20).

‘Pole interpretacyjne’ rozprawy Alana Rymarczyka – Doktorant wprowadza również pojęcie osi interpretacyjnej (Interpretationsachse, s.8) – zostaje wyznaczone zasadniczo przez figury myślowe (Denkfiguren) proweniencji Georga Simmela (s.26-32) i Maxa Webera (s.17-25)

oraz liczne referencje do teoretyka dramatu Manfreda Pfistera (np. s.9,10,15,16,18), co jest zdaniem recenzenta znakomitym wyborem metodologicznym. W ten sposób został uzyskany efekt swoistego sprzężenia zwrotnego (Rückkopplung) myśli socjologicznej nasyconej określonymi ‘diagnoząmi’ społeczeństwa nowoczesnego i relacjami podporządkowania i nadrzędności z dyskursem literaturoznawczym, który w odniesieniu do analizowanych ‘dramatów robotniczych’ powiązany jest w swojej istocie ze zjawiskami „uspołecznienia” i „uwspólnotowienia” (Vergesellschaftung / Vergemeinschaftung, s.22, 26, 27). Doktorant posługuje się tymi pojęciami świadomie i suwerennie. Wskazuje na fakt, że pojęciowe preferencje teoretyków nowoczesności podyktowane zostały zmianą paradygmatu (Paradigmenwechsel) w sensie odejścia od sugerującego esencjalistyczny byt pojęcia „społeczeństwo” (Gesellschaft) na korzyść dokonujących się nieustannie procesów społecznych i zachodzących zmian (Prozess / Wandel, s.83), posiadających niekwestionowany wpływ na określony ‘stan duchowy’ lub – podążając za Bourdieu – określony ‘habitus’ indywidualnych i kolektywnych aktorów (sozialer Akteur). Zmiany mentalnościowe, określony ‘stan duchowy’ i tworzenie nowych form bytu społecznego (s.28) – Doktorant eksponuje je przykładowo w analizach konstelacji figur dramatów Heinricha Bulthaupta *Die Arbeiter* (s.92-107) i Ernsta Preczanga *Im Hinterhause* (s. 155-167) – sprzężone są nieodłącznie z kategorią doświadczenia (Erfahrung), w tym również związanego z ekscesywnością nieustannej walki egzystencjalnej (Existenzkampf, proletarischer Kampf, s.22, 82), która generuje w sposób ciągły ‘dramatyczność’ fizycznego i psychicznego wymiaru człowieczeństwa, a doświadczane i przeżywane mniejsze lub większe ‘dramaty świata’ oddziałują pośrednio lub bezpośrednio na uwikłanych w nie aktorów oraz obserwatorów lub świadków tego doświadczenia. Umiejętność zrozumienia i zwerbalizowania określonego doświadczenia możliwa jest dopiero w perspektywie ‘człowieka mądrzejszego’ lub Luhmannowskiego „obserwatora obserwatorów” (Beobachter der Beobachter). Dystans oznacza bowiem zawsze opuszczenie horyzontu zawężonego, nakreślanego bezpośrednio i materialnością doświadczenia oraz emocjonalnością związaną z jego odbiorem, nawet wtedy, gdy wyrazem zewnętrznym strachu, bólu czy utraty staje się milczenie. Inaczej mówiąc: Perspektywa ‘człowieka mądrzejszego’ operującego w czasowym przesunięciu otwiera możliwość dokonania bardziej kompleksowej oceny zarówno poszczególnych (łańcuchów) wydarzeń poszczególnych światów tekstowych, jak i uchwycenia znaczenia całych

procesów społeczno-politycznych. Alan Rymarczyk chce więc rozumieć i znakomicie rozumie, a jego rozumienie jest naukowo dojrzałe (kausale Adäquatheit/erklärendes Verstehen, s. 18).

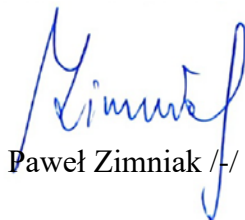
Weber i Simmel – Alan Rymarczyk podkreśla ten fakt swoimi rozważaniami teoretycznymi w podrozdziałach 2.3. i 2.4. – reprezentują socjologię ‘rozumiejącą’, która nie dokonuje redukcji podmiotu interakcji wyłącznie do wiązki reprezentowanych przezeń ról (Rollenbündel), ale dowartościowuje przede wszystkim znaczenie relacji międzyludzkich i uwzględnia zmieniające się nieustannie warunki i okoliczności interakcji (np. s.9, 10, 68), które mają wpływ na procesy „uspołecznienia” przez podtrzymywanie ‘relacyjnej energetyczności’ i wywoływanie w sposób ciągły i często niespodziewany nowych konstelacji figur (Figurenkonstellationen) w ramach sformalizowanych i zinstytucjonalizowanych lub wymiarze indywidualnym i prywatnym. Charakter interakcji zmienia się bowiem w zależności od tego, jaki kolejny ‘aktor społeczny’ (sozialer Akteur) w jakim czasie i miejscu, z jakim kapitałem materialnym, społecznym i symbolicznym – również od tego czynnika uzależniona jest waga jego działania –, z jaką motywacją i w jakim celu ‘wkracza do akcji’. Jeśli np. do grupy kilkunastu protestujących robotników dołącza reprezentant związków zawodowych i partyjny ideolog jako nowe elementy, a po przeciwnej stronie pojawia się formacja siłowa, to konfiguracja pierwotna ulega natychmiastowej zmianie (neue Konfigurationen) napędzanej dodatkowo różnymi opcjami możliwych interakcji i relatywną nieprzewidywalnością wyniku podjętych działań. Nieustanne wchodzenie w różnego rodzaju interakcje lub kontakty społeczne – często trudne do obiektywizacji – oznacza dokonywanie się mniej lub bardziej widocznych nieustannych zmian (Wandel, s.27) stosunków międzyludzkich. Alan Rymarczyk operuje więc konsekwentnie w nawiązaniu do Webera i Simmela kategorią działania społecznego (handlungstheoretische Argumentation, s.17), co jest wyborem oczywiście zasadnym, ponieważ ani jednostka, ani grupa, społeczność czy społeczeństwo nie posiadają formy monolitycznej i niezmiennej, lecz kształtują się i są kształtowane w toku interakcji, w które wpływają również wyobrażenia, oczekiwania i kalkulacje dotyczące jakości wzajemnych relacji lub szeroko rozumianej przestrzeni relacyjnej (relationaler Raum).

Słowo ‘interakcja’ pojawia się w rozprawie doktorskiej Alana Rymarczyka stosunkowo często, przykładowo aż cztery razy na stronie 27. W przedstawionych w rozdziale czwartym szczegółowych analizach ‘dramatów robotniczych’ Alan Rymarczyk łączy różne formy ‘interakcji świata pracy’ zarówno z wiedzą – również w sensie jej deficytowej

fragmentaryczności – jako składnikiem świadomości i czynnikiem ‘nakręcającym’ interakcyjny dynamizm, jak i elementami zaskoczenia i ‘tajemnicy’ (Überraschungseffekt, Geheimnis), które wnoszą do już nawiązanych i umocnionych oraz dopiero konstytuujących się relacji określoną dozę nieprzewidywalności i nieprzejrzystości w odniesieniu do podejmowanych działań i podnoszą ich ‘temperaturę’. Podążając za Simmelem można by kolokwialnie powiedzieć, że wszelkie stosunki międzyludzkie opierają się na tym, że ludzie posiadają jakąś rzeczywistą wiedzę o sobie nawzajem i wzajemnych układach zależnościowych i hierarchicznych (Herrschaftsbeziehungen, s.30) lub dysponują przynajmniej pewnymi wyobrażeniami o funkcjonowaniu wzajemnych relacji i zasad systemowych, które przyczyniają się do stałego generowania i utrzymywania określonej jakości przestrzeni relacyjnej. Robotnik lub pracownik (Arbeiter/Arbeitnehmer) wie bowiem na podstawie swojego doświadczenia (Verstehen u. Produzieren einer Erfahrung, s.17) – jest ono perpetuowane nieustannie w analizowanych ‘dramatach robotniczych’ recenzowanej rozprawy doktorskiej –, że dysponuje relatywnie słabymi zasobami kapitału materialnego i symbolicznego, a wobec tego jedyną jego nadzieją na szybkie wzmocnienie kapitału społecznego jako wartości społecznej pozwalającej na znaczący przyrost znaczenia (Bedeutungsgewinn) i możliwości (społecznego) oddziaływania (Wirkungskraft) jest wytworzenie świadomości zaliczania się do tej samej grupy społecznej, dzielenia losu (Schicksalsgemeinschaft) i konieczności przejścia do działania lub czynu (Bewusstsein handlungsorientierter Existenz). Robotnik lub pracownik wie, że przyczyniając się do powstawania nowych konfiguracji i konstelacji figur umacnia swoje znaczenie jako kolektywny i w różnej skali rewolucyjny podmiot działań, którego dążenie do ‘odróżniania się’ jest pożądane i jest na nie ‘popyt’, ale ma niewiele wspólnego – poza reprezentacją określonych cech przywódczych poszczególnych reprezentantów klasy robotniczej – z indywidualną wyjątkowością i niepowtarzalnością. Robotnik lub pracownik wie – i posiadaną wiedzę może świadomie nasycić elementami zaskoczenia wobec ‘klasowo obcych’ przeciwników (Gegenspieler/Antiaktant) –, że swoim działaniem rozpoczyna kreowaniem nowych warunków gry społecznej, staje się przez różne formy protestu aktorem widocznym w przestrzeni publicznej, odważnie definiującym swoje oczekiwania i zmieniającym poszczególne rzeczywistości. Alan Rymarczyk przedstawia relacyjność przestrzeni i relacje międzyludzkie jako główną konstytuantę antropologii filozoficznej i filozofii społecznej oraz podkreśla – wynika to również jednoznacznie z jego szczegółowych analiz –, że kreowana przestrzeń

relacyjna nie może wykluczać 'elementu zaburzeniowego' (s.18), konfliktowego i kryzysowego, wręcz przeciwnie: ludzie funkcjonują (również w swojej masie) nie tylko w 'porozumieniu', harmonijnej koegzystencji i kooperacji, przyjaznej wspólnocie i przyjaznych człowiekowi relacjach społecznych, w relacji współpracy, wzajemnego szacunku i zaufania, solidarności, przyjaźni i miłości (menschenfreundliche Relationen), lecz również – a może przede wszystkim i szczególnie wobec tzw. społeczeństw podzielonych (gespaltene Gesellschaften) – w 'nieporozumieniu', w którym to muszą radzić sobie w relacjach z innymi z konkurencją, konfliktem i ogólną koniecznością walki, z zazdrością i nienawiścią. Alan Rymarczyk zwraca więc uwagę w swoich szczegółowych i strukturalnie uporządkowanych analizach rozdziału czwartego na zjawiska antagonizmów i konkurencji, dysharmonii i wszelkiego rodzaju rozdzwiewku między ludźmi, jak to ma miejsce przykładowo w analizowanym dramacie Philippa Langmanna *Bartel Turaser* (s.110). Dlaczego robotnik w układach hierarchicznych powinien ślepo wypełniać polecenia, być biednym i wyzyskiwanym? Tak postawione pytanie świadomościowe może uruchomić określone działanie, które Alan Rymarczyk w nawiązaniu do Maxa Webera (s.20-21) klasyfikuje jako działanie napędzane racjonalnością i dążeniem do celu (zweckrational), zobowiązaniem wobec wartości (wertrational), kierujące się emocjami (affektuell) i utrwalonymi przyzwyczajeniami (traditional). To właśnie tego rodzaju interakcje jednostek i grup jako interakcje oparte na 'gorącości kontaktu' lub 'gorącości siły relacyjnej' na 'styku' różnych światów uwalniają w człowieku energię, która niekiedy prowadzi do jego destrukcji i trwałego wyparcia równowagi, stabilizacji i harmonii z konstelacji figur lub indywidualnych i kolektywnych światów postaci, lecz stanowi swego rodzaju *conditio sine qua non* dla nowej organizacji struktur (społecznych) i nowego porządku lub nowej równowagi.

Końcowo stwierdzam, że przedłożona do recenzji rozprawa doktorska Alana Rymarczyka spełnia wymogi ustawowe i może stanowić podstawę dalszego procedowania. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Paweł Zimniak /-/